

**Справа «Олексій Михайлович Захаркін проти України»
(“*Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine*” 1727/04)¹**

У рішенні, ухваленому 24 червня 2010 року у справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України», Суд постановив, що:

- мало місце порушення ст. 3 Конвенції (заборона катування) з її матеріальної та процесуальної сторін;
було порушено п. “с” ч. 1 ст. 5 Конвенції;
- мало місце порушення ч. 3 ст. 5 Конвенції².

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 10 000 євро як компенсацію моральної шкоди,

Обставини справи

Заявник Олексій Михайлович Захаркін народився у 1979 році. На час розгляду справи він проживає у м. Калуші Івано-Франківської області. 17 травня 2003 року близько 4 год. пополудні, коли заявник їхав з Івано-Франківська до Калуша, його було зупинено та заарештовано міліцією за підозрою у вчиненні у цій місцевості кількох крадіжок.

При обшуку автомобіля п. Захаркіна працівники міліції вилучили розвідний гайковий ключ, панчохи, два кишенькові ліхтарики та деякі інші речі. Також, за їхніми твердженнями, в автомобілі та кишенях заявника було знайдено невелику кількість канабісу. Проте за свідченнями п. Захаркіна ні в автомобілі, ні у нього самого канабісу не було.

Після обшуку офіцери міліції вирішили процесуально оформити арешт заявника за статтями 44 та 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення як за зберігання наркотичних засобів без мети збуту в невеликих розмірах. У той же час вони надіслали вилучений гайковий ключ експерту для надання висновку про можливість його використання для злому дверей в останніх із обікрадених квартир.

Під час допиту п. Захаркін повідомив міліцію, що канабіс йому не належав і що його підкинули в автомобіль самі ж працівники міліції. У відповідь на це, за словами заявника, його було побито. Як стверджує п. Захаркін, його у наручниках підвісили головою вниз до горизонтально закріпленого лома та погрожували вбити.

20 травня 2003 року, після того як експерт підтвердив, що згадуваний гайковий ключ був використаний для вчинення низки крадіжок, працівники міліції доставили заявника до слідчого, котрий о 13 год. 21 травня 2003 року оформив подальше тримання п. Захаркіна у статусі підозрюваного у вчиненні цих крадіжок.

¹ Повний текст рішення у справі див. на сайті www.echr.coe.int

² Рішення стане остаточним відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 Конвенції, оскільки воно може бути предметом перегляду (прим. перекладачів).

Під час наступного допиту заявник заперечив звинувачення у вчиненні згаданих злочинів, а у відповідь його ще раз було побито. Його знову підвісили до металевого лома і били по тілу наповненою водою пластиковою пляшкою, а по ногах – дерев'яною битою; більше того, надягали на заявника протигаз із рідиною, через яку неможливо було дихати. Внаслідок такого поводження п. Захаркін кілька разів втрачав свідомість, а коли приходив до тями, його примушували зізнатись у вчиненні злочинів. Урешті-решт, він підписав зізнання у вчиненні однієї крадіжки. Пізніше він також підписав ще кілька інших документів, які йому давали працівники міліції.

У ніч на 24 травня 2003 року п. Захаркін, будучи і надалі утримуваним у відділку міліції, попросився вийти до туалету. Коли йому це дозволили, він перерізав собі артеріальну вену на лівій руці, через що його негайно було доправлено до місцевої лікарні. Того ж дня, після надання необхідної медичної допомоги, заявника відпустили. Медичні обстеження та допомога, надана заявнику у зв'язку із пораненням, були задокументовані.

26 травня 2003 року лікарі обстежили заявника та видали медичний висновок. Відповідно до листа прокуратури Івано-Франківської області (далі – Обласна прокуратура) від 16 жовтня 2003 року у висновку зазначалось, що у п. Захаркіна було виявлено (окрім порізу на лівій руці) три садна на правому плечі та руці, три – на лівому плечі, три садна та вісім подряпин на лівій руці та два садна на правій нозі. В обвинувальному висновку від 28 грудня 2007 року зазначалось, що у вказаному медичному висновку припускалось, що тілесні пошкодження могли бути спричинені тупими предметами (за винятком порізу на лівій нозі) приблизно за п'ять днів до дня огляду.

29 травня 2003 року у п. Захаркіна діагностували важкий суїцидально-депресивний психічний розлад.

Після звільнення заявник та його мати подали низку скарг у відповідні правоохоронні органи, вимагаючи притягнути до кримінальної відповідальності винних працівників міліції.

21 липня 2003 року прокуратура м. Івано-Франківська (далі – Міська прокуратура) відмовилася порушити кримінальну справу на підставі скарг п. Захаркіна, зазначаючи, що в діяннях міліції не було ознак злочину. Факт заподіяння заявнику численних травм хоч і був згаданий, однак не взятий до уваги.

Заявник оскаржив цю відмову в Обласну прокуратуру. Остання зобов'язала обласне управління міліції провести додаткові внутрішні розслідування стосовно фактів, які оскаржувалися.

27 жовтня 2003 року Обласна прокуратура, зважаючи на відсутність дослідження обставин заподіяння п. Захаркіну травм, скасувала рішення Міської прокуратури від 21 липня 2003 року, а 3 листопада 2003 року

порушила кримінальну справу щодо стверджуваного заявником незаконного затримання та поганого поводження з ним.

15 грудня 2003 року п. Захаркін подав скаргу до Генеральної прокуратури України, зазначаючи при цьому, що Обласна прокуратура не здатна провести неупереджене розслідування поведінки працівників міліції, котрі працюють у цій же області. Відтак, він клопотав про передання справи до прокуратури іншої області.

16 червня 2004 року заявник повторив своє клопотання, оскільки на перше так і не прийшла відповідь. У цьому клопотанні він, зокрема, зазначив, що й до тих пір у деталях міг згадати всі події та впізнати працівників міліції, котрі брали у них участь.

24 червня 2004 року прокуратура м. Калуша відмовилася порушити кримінальну справу проти двох працівників міліції – Ю. та Б., які, за твердженням п. Захаркіна, брали участь у вчиненні проти нього протизаконних дій.

26 липня 2004 року Обласна прокуратура самостійно розглянула клопотання заявника про перенесення розслідування справи до іншої прокуратури та відхилила його як необґрунтоване.

25 вересня 2004 року Обласна прокуратура ухвалила рішення про відмову порушувати кримінальні справи проти офіцерів міліції Ж., К. та Г. у зв'язку з недостатньою кількістю доказів їхньої участі у стверджуваних заявником злочинах. Кілька разів п. Захаркін безуспішно вимагав надати йому копії цього рішення.

Пізніше Обласна прокуратура все ж звинуватила двох працівників міліції – А. (черговий райвідділку) та М. (керівник підрозділу міліції з розслідування злочинів, вчинених проти осіб та організованими групами осіб) у зловживанні та перевищенні влади або службових повноважень, підробці документів і незаконному арешті заявника. З 22 жовтня 2004 року, після закінчення розслідування, Обласна прокуратура надіслала цю справу на розгляд до суду.

У проміжку часу від 3 листопада 2004 року до 15 листопада 2006 року суд п'ять разів відкладав розгляд справи через неявку прокурора, сім разів – на його клопотання та один раз через те, що прокурор був у відпустці.

18 липня 2007 року відбулося засідання суду, під час якого було постановлено, що розслідування у розглядуваній справі було здійснено поверхово та непрофесійно, а рішення про відмову порушувати кримінальні справи проти інших працівників міліції є необґрунтованим. Відтак, справа була повернута на додаткове розслідування. Суд, зокрема, дав наступні вказівки органам слідства: пред'явити п. Захаркіну для впізнання інших працівників міліції; провести їх допит; провести очну ставку між ними і заявником; перевірити алібі обвинувачуваного М.; провести допит працівників лікарні, куди направили п. Захаркіна; і здійснити детальне відтворення усіх подій у справі з участю заявника –

особливо з огляду на те, що останній давав суперечливі покази стосовно способу його прив'язування до металевого лома.

24 вересня 2007 року Апеляційний суд м. Івано-Франківська підтримав судові рішення від 18 липня 2007 року, зазначаючи, між іншим, що непослідовні твердження п. Захаркіна повинні були бути належним чином перевірені.

15 листопада 2007 року Обласна прокуратура розпочала додаткове розслідування, яке було закінчене 28 грудня 2007 року, після чого справу було надіслано до суду. Підозрюваного А. було обвинувачено у зловживанні владою, перевищенні службових повноважень, підробці документів та у свідомо незаконному арешті. Також п. М. були пред'явлені обвинувачення у перевищенні влади та здійсненні незаконного арешту. У висновку про обвинувачення, з-поміж усього іншого, йшлося про те, що М. наказував іншим працівникам міліції надягнути на підозрюваного наручники та підвісити його до металевого лома, а пізніше й надягнути на нього протигаз і блокувати доступ повітря. При цьому було уточнено, що «торттури тривали від 1 до 9 год. ранку 22 травня 2003 року».

Відповідно до обвинувального висновку інші працівники міліції не притягались до відповідальності тому, що п. Захаркін (за показаннями його матері), з огляду на значний проміжок часу, що минув, не міг ідентифікувати інших працівників міліції, крім А. та М.; а, всі інші працівники міліції заперечували свою участь у розслідуваних злочинах.

25 березня 2009 року суд постановив, що Обласна прокуратура не спромоглася провести розслідування відповідно до вказівок у рішенні від 18 липня 2007 року. Тому суд вирішив виділити в окреме провадження обвинувачення проти М. і надіслав її на додаткове розслідування. Стосовно ж скарг на діяння А. – суд прийняв їх для подальшого розгляду.

26 березня 2009 року цей же суд постановив, що у процесі арешту п. Захаркіна А. підкинув йому наркотики, неналежно з ним поведився (бив кулаками і ногами), фальсифікував стосовно нього справу про адміністративне правопорушення та незаконно тримав під вартою. Суд визнав А. винним у перевищенні влади, підробці документів і незаконному арешті та засудив його до трьох років позбавлення волі із заборонаю займати посади у правоохоронних органах на такий же час. Також суд дозволив заявнику подати цивільний позов про відшкодування шкоди.

15 вересня 2009 року Апеляційний суд м. Івано-Франківська підтримав судові рішення від 25 березня 2009 року, проте скасував судові рішення від 26 березня 2009 року як необґрунтоване та направив усю справу на додаткове розслідування. При цьому було зазначено, що вина А. не була доведена через значні недоліки у розслідуванні. Також цей суд постановив, що, зважаючи на обставини справи, суд нижчого рівня

прийняв неправильне рішення щодо розгляду звинувачень проти А. окремо від звинувачень проти М.

Розслідування справи, порушеної проти А. та М. триває й досі.

Зміст рішення Суду

Заявник скаржився на неналежне поводження з ним працівників міліції, котре переросло у тортури. Щодо процесуальної сторони ст. 3 Конвенції він наполягав на тому, що розслідування неналежного поводження із ним не було ефективним. Він, зокрема, наголошував, що кримінальну справу було порушено лише 3 листопада 2003 року, тобто через більше ніж п'ять місяців після того як мали місце оскаржувані події. Така затримка у часі призвела до втрати доказів і значно зменшила можливості встановлення усіх відповідних фактів та притягнення до відповідальності всіх причетних міліціонерів. Також заявник наголошував, що висновок про обвинувачення, надісланий до суду 28 грудня 2007 року, чітко встановлював, що й інші працівники міліції теж брали участь у неналежному поводженні із заявником, однак так і не були обвинувачені.

Пан Захаркін також скаржився на незаконність свого затримання та на відсутність можливості негайно постати перед суддею після проведеного арешту. При цьому заявник посилався на п. "с" ч. 1 ст. 5, а також на ст. 3 Конвенції.

Суд нагадав, що ст. 3 Конвенції в абсолютній формі забороняє катування і нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження. Неналежне поводження повинне досягати мінімального рівня жорстокості, щоби підпадати під дію ст. 3 Конвенції. Оцінювання цього мінімуму є відносним: воно залежить від усіх обставин справи – таких як: тривалість поводження, його фізичний і психічний вплив та, у деяких випадках, стать, вік і стан здоров'я потерпілого. Стосовно позбавлення особи свободи, застосування до неї фізичної сили, котре не зумовлювалось її власною поведінкою, та це принижує людську гідність та у принципі є порушенням права, передбаченого ст. 3 Конвенції.

Оцінюючи докази, Суд в основному застосовує стандарт доказу «поза усілякими сумнівами». У розглядуваній справі п. Захаркін подав детальні свідчення про способи неналежного поводження, застосовувані працівниками міліції щодо нього, та наполягав на тому, що таке поводження має кваліфікуватися як катування.

Попри те, що факт серйозного ушкодження заявником самого себе наприкінці його тримання під вартою деякою мірою може бути непрямою вказівкою на катування, цього не є достатньо для відповідного висновку, зокрема зважаючи на те, що у п. Захаркіна діагностували депресивний суїцидальний розлад. Крім того, немає детального медичного висновку про спосіб можливого заподіяння ушкоджень заявнику. Наведене перешкоджало Суду зробити позитивний висновок стосовно тверджень п. Захаркіна про тортури; при цьому було взято до уваги і те, що ці

твердження на національному рівні були визнані суперечливими. Підсумовуючи, Суд зазначив, що немає достатніх доказів, аби віддати перевагу опису п. Захаркіним неналежного поводження порівняно з іншими можливими версіями подій, включаючи й ту, про яку зазначав національний суд, а саме: що неналежне поводження полягало у побитті заявника.

Відтак, Суд не міг «поза усілякими сумнівами» постановити, що способи негативного поводження, охарактеризовані заявником, були здійснені проти нього працівниками міліції.

Відкидаючи скарги заявника про тортури, Суд все ж визнав, що було представлено достатньо доказів, аби зробити висновок, що п. Захаркін зазнав багатьох достатньо серйозних ушкоджень, які підпадають під ст. 3 Конвенції. Залишилось встановити, чи органи державної влади повинні відповідати за ст. 3 Конвенції за завдання цих травм.

Суд зазначив, що 26 травня 2003 року медичні працівники дійшли висновку, що травми заявника були завдані йому близько п'яти днів перед оглядом, тобто 21 травня 2003 року, а в цей день п. Захаркін перебував під контролем міліції.

Суд не знайшов у матеріалах справи ніяких доказів можливого заподіяння шкоди заявнику перед його арештом чи після його звільнення з-під варти. Більше того, слідчі органи не запропонували ніякого пояснення, котре би дало можливість заперечити участь працівників міліції у неналежному поводженні. Уряд у своїй відповіді утримався від будь-яких коментарів у цьому стосунку та виразно не спростував твердження п. Захаркіна про те, що травми були заподіяні йому під час утримання під вартою.

За цих обставин Суд вирішив, що травми заявника були заподіяні йому під час утримання під вартою, а держава, не спромігшись надати виправдовуючі пояснення, повинна понести відповідальність. Відтак, мало місце порушення процесуальної сторони ст. 3 Конвенції.

Суд нагадав, що коли особа подає обґрунтовану скаргу про неналежне поводження із нею органами державної влади на порушення ст. 3 Конвенції, положення цієї статті, прочитане у поєднанні зі загальним обов'язком держави за ст. 1 Конвенції, опосередковано вимагає ефективного офіційного розслідування. У розглядуваній справі, Суд мав низку серйозних сумнівів щодо того, що початкові розслідування скарг заявника були безперешкодними. У цьому стосунку він послався на рішення від 21 липня 2003 року, яким відповідні органи влади відмовилися порушувати кримінальну справу навіть без спроби пояснити походження виявлених у п. Захаркіна травм після його звільнення із відділку міліції.

Суд погодився із заявником у тому, що ефективність усього розслідування була серйозно підірвана початковою п'ятимісячною

затримкою у розслідуванні кримінальної справи. Справді, найбільш цінний час для збирання доказів був втрачений, і таке зволікання значно зменшувало можливості успіху будь-яких подальших слідчих дій.

Також Суд звернув увагу на те, що заявник двічі звертався до Генеральної прокуратури України з клопотанням передати справу до іншої слідчої установи, доводячи, що Обласна прокуратура не може безсторонньо розслідувати справу проти місцевих працівників міліції. Між тим, ці клопотання були самостійно розглянуті Обласною прокуратурою. Звідси випливає, що п. Захаркіну не було запропоновано незалежне дослідження цих запитів, які, з огляду на обставини справи, не були явно необґрунтованими.

Також Суд не міг не помітити труднощів заявника в отриманні доступу до процесуальних документів на досудовій стадії розслідування справи. Суд зауважив, що Кримінальний процесуальний кодекс України забезпечує право потерпілих доступу до матеріалів справи після закінчення розслідування, проте не обумовлює можливостей такого доступу потерпілого чи інших зацікавлених осіб на попередніх стадіях процесу.

Обмеження доступу до матеріалів справи на стадіях порушення кримінальної справи, дізнання та розслідування може бути виправдане, з-поміж іншого, необхідністю збереження таємниці інформації, що знаходиться у володінні органів влади, та захистом прав інших осіб. Однак при цьому потрібно дотримуватись справедливого балансу між згаданими інтересами, з одного боку, та правом заявника на ефективну участь у розгляді справи, з іншого.

Зважаючи на той факт, що національне законодавство не передбачає спеціальної процедури доступу до матеріалів справи на згаданих етапах її розслідування та, зокрема, не уточнює підстав відмови та надання доступу до них і меж такого доступу, Суд вирішив, що можливості п. Захаркіна ефективно брати участь у розслідуванні у відповідний період з очевидністю були порушені.

У цьому контексті Суд також зазначив, що клопотання заявника про надання копії рішення від 25 вересня 2004 року про відмову порушити кримінальну справу проти працівників міліції Ж., К. і Г. не були задоволені. При цьому немає жодних свідчень того, що такі відмови виправдовувались законною метою. Тому Суд постановив, що охарактеризоване обмеження права п. Захаркіна на доступ до матеріалів справи, котре стало можливим через відсутність відповідних гарантій у національному законодавстві, було непропорційним та не відповідало вимогам ефективного доступу до розслідування задля досягнення мети ст. 3 Конвенції.

Наостанку Суд звернув увагу на те, що національні суди двічі повертали порушені проти А. та М. справи до Обласної прокуратури,

стверджуючи, що розслідування були проведені зі значними упущеннями. Національні суди призначили провести низку елементарних слідчих дій, включаючи ті, що стосувалися причетності інших працівників міліції до розглядуваних подій. Однак вони так і не були ретельно проведені. Суд дійшов висновку, що повторення таких відсилай справ на повторне і додаткове розслідування, котрі призначались після збігу значного проміжку часу з моменту вчинення розглядуваних у скарзі діянь, розкриває серйозні недоліки триваючої й досі розслідування кримінальної справи на національному рівні.

Зважаючи на викладене, Суд вирішив, що здійснюване національними органами влади розслідування кримінальної справи стосовно тверджень заявника про неналежне поводження з ним не було ефективним. Отож, Суд відхилив заперечення Уряду про невичерпання заявником усіх засобів національного юридичного захисту та постановив, що мало місце порушення ст. 3 Конвенції з її процесуальної сторони.

Суд нагадав, що 17 травня 2003 року органи влади, отримавши інформацію про те, що саме п. Захаркін міг учинити крадіжки, вирішили арештувати його. Під час цього у нього були конфісковані докази, котрі мали стосунок до справи. Отож, арешт заявника був зумовлений метою представити його уповноваженому компетентному органу влади за підозрою у вчиненні крадіжок.

Між тим, перші три дні тримання під вартою були процесуально оформлені відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення, і лише подальше тримання заявника під вартою було оформлене згідно вимог Кримінального процесуального кодексу України. Попри це, виглядає на те, що протягом усього періоду тримання під вартою уповноважені органи влади збирали докази у справі про крадіжки та допитували щодо цього п. Захаркіна. Тому Суд вирішив, що арешт і подальше тримання заявника під вартою на підставі Кодексу України про адміністративні правопорушення насправді було частиною тривалішого та безперервного періоду тримання його під вартою як підозрюваного саме у кримінальній справі.

Далі Суд зазначив, що затримання п. Захаркіна як підозрюваного у кримінальній справі, котре розпочалося 17 травня 2003 року та закінчилось 24 травня 2003 року, тривало більше ніж шість днів, однак ніякого дозволу суду протягом 72 годин так і не було дано, що суперечило національному законодавству. Також Суд дійшов висновку, що за обставин вказаної справи тримання заявника під вартою на підставі начеби вчинення ним адміністративного правопорушення виявилось засобом тимчасового позбавлення його вободи без належного дозволу суду.

Тому Суд вважає, що уповноважені органи влади діяли стосовно заявника недобросовісно й обманно та не зробили спроби застосувати національне законодавство належним чином – так, аби процесуальні права

заявника, пов'язані із його статусом як підозрюваного у кримінальній справі, були відповідним чином гарантовані. Охарактеризована поведінка національних органів влади суперечить принципу правової визначеності та захисту від свавілля, передбаченого ч. 1 ст. 5 Конвенції. Відтак було порушено ч. 1 ст. 5 Конвенції.

Розглядувана справа піднімає питання про можливість відповідних органів влади переглянути рішення про арешт та тримання п. Захаркіна під вартою. На підставі п. "с" ч. 1 ст. 5 Конвенції Суд установив, що заявник утримувався під вартою як підозрюваний у кримінальній справі понад 6 днів без відповідного рішення суду. Беручи до уваги відповідну судову практику, Суд вирішив, що тримання п. Захаркіна під вартою протягом такого довгого відрізка часу без належного судового втручання знаходилось за межами чітких часових рамок, передбачених ч. 3 ст. 5 Конвенції. Тому він постановив, що мало місце порушення відповідного конвенційного положення.